

BESZÉLGETÉS DR. REHÁK LÁSZLÓVAL

Folyóiratunk az utóbbi időben több olyan írást közölt, amelyek valóságunk időszerű társadalmi, politikai és kulturális kérdéseire kerestek választ, köztük természetesen a nemzetiségi problémakörbe tartozókra is. Ez szervesen beleillik a *Híd* koncepciójába, és ugyanakkor tartós igényt fejez ki. Például dr. Rehák Lászlónak a folyóirat ez évi 7—8. számában megjelent „Kivánt segítség és hivatlan atyáskodás a nemzetiségek érvényesülési folyamatában” c. tanulmánya épp ebből a problémakörből a kérdéseknek olyan sokaságát vetette fel, hogy egész sor további tudományos vizsgálódás, részletesebb és elmélyültebb elemzés, helyzetfelmérés stb. kiindulópontja lehet.

Dr. Rehák tanulmányának egyes részletei, illetve megállapításai azonban bizonyos félreértéseket, kételyeket, sőt politikai reagálásokat váltottak ki. Ez a kérdés napirenden szerepelt a Vajdasági Kommunista Szövetség tartományi bizottságának bővített titkársági ülésén is, ahol leszögezték, hogy az írásban olyan nézetek, megállapítások és törekvések is kifejezésre jutottak, amelyek különféle magyarázatoknak, politikai reagálásoknak, sőt spekulációknak adnak teret, s a szerző szándékától függetlenül objektíve politikai kárt okoznak a Vajdasági KSZ működésének ezen a területén. Ezért célszerűnek láttuk, hogy egy beszélgetés formájában újra taglaljuk az írás fontosabb tételeit és a vitatható részletek elkülönítésével ráirányítsuk a figyelmet a szerző mondanivalójának lényegére.

KÉRDÉS: Megítélésünk szerint tanulmányának fő témája a nemzetiség mint nemzeti kollektivitás, és ennek kifejezése a jugoszláv szocialista öngazgatás adottságaiban. Helyesnek tartja-e a lényeg ilyen megfogalmazását?

VÁLASZ: Helyesnek tartom, de előre kell bocsátanom, hogy írásom nem tanulmány. Politikai írásról van szó, esszéisztikus módszerek alkalmazásával. Természetesen, igyekeztem a valóságot tárgyilagosan megközelíteni, nemcsak egyéni megérzésem alapján, hanem adatokkal is alátámasztva, mellőzve azonban a szokásos tudományos módszert. Az egyes kérdések tárgyalásánál nem állítom fel a tézist vagy tudományos feltevést, nem vetem alá analízisnek a vizsgálat tárgyát, és nem adok megoldást, illetve nem fogalmazom meg határozott következtetésemet. A kérdéseket inkább felvetem, sok esetben jelenségekkel és vélemény-

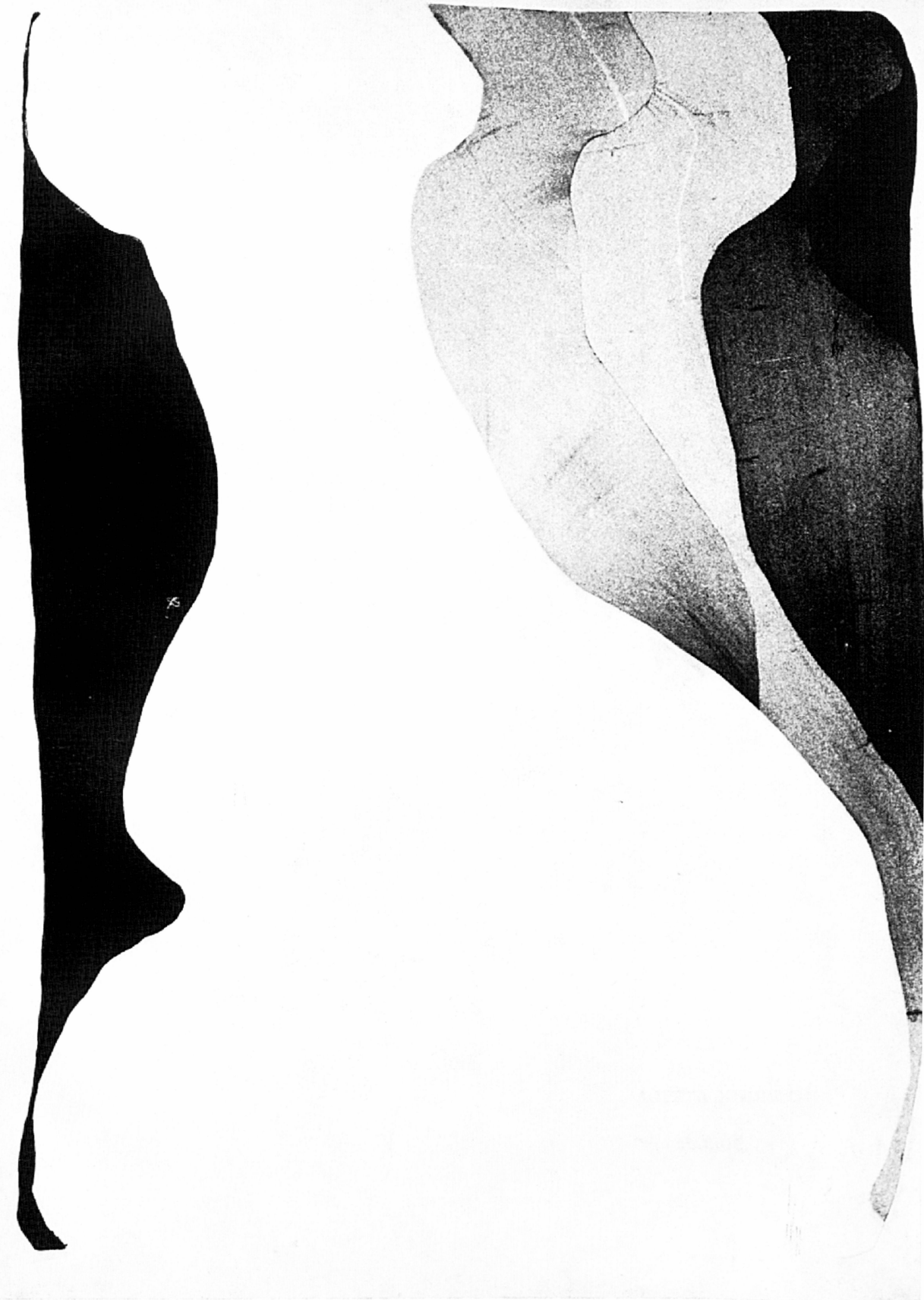
nyekkel példázom, anélkül, hogy azokat behatóbban kvalifikálnám. Innen van azután az „érintett” kérdések sokasága és a szükségszerű hézagosság az egyes részletpkérdések felvetésében.

Valóban, írásom lényege a kérdésben felvetett két dolog, noha megjegyzem, hogy a nemzeti kisebbség nemzeti kollektivitásának kérdését mint felismert és elismert tény tárgyalom, utalva arra, hogy volt időszak, amikor ezt a kollektivitást egyes szakíróink (de politikai dokumentumaink elemzése alapján is mondhatjuk ezt) kétségbe vonták vagy legalábbis megkérdőjelezték. Véleményem szerint ez az 1962—63-as időszaktól a legutóbbi alkotmánymódosításokig nem egyértelműen tárgyalt kérdés volt, függetlenül attól, hogy ezt a kérdést ilyen formában egyes vajdasági vezető emberek és politikai testületek a maguk részéről sohasem vonták kétségbe.

Ezt a kollektivitást a mai szükségletünk szempontjából elismertnek és feltételezettnek tekintem írásomban, noha tisztában vagyok azzal, hogy egzak, pontos meghatározása, mibenlétének elemzése rendkívül nehéz, és e munka (legalábbis, ami a tudományos szabatossággal való meghatározásokat illeti) még a jövő kutatóira vár. A kérdés realitásának felismerése vitathatatlan és elegendő mértékben szembetűnő ahhoz, hogy a politikai gyakorlat, a szocialista öngazgatási viszonyok építése figyelembe vegye.

Ezzel kapcsolatban hangsúlyozom a nemzeti kollektivitás kifejezésének lehetőségeit és annak szükségességét, hogy politikai rendszerünk politikai alakulása ezt a nemzeti kollektivitást megfelelőbb módon fejezze ki. Természetesen, a kérdés e vonatkozását csak felvetem, fontoságát hangsúlyozom, de nem adok megoldásokat, még azokat sem említem meg, amelyek már előzetes politikai beszélgetések során szóba kerültek. Ez véleményem szerint nem egy szerzőnek a munkája kell hogy legyen. Részletesebb elemzést és konkrét politikai megállapodásokat igényel. Ezért e tekintetben a választ váró nem kap feleletet, és találgatásokba is bocsátkozhatik.

Véleményem szerint a nemzetiségek mint nemzeti kollektivitások érdekeiket különböző szinten és módon fejezik ki, s ezek az érdekek nem választhatók el a saját nemzeti kollektivitásukon belül létező osztályszempontoktól, illetve a társadalmi-politikai közösségek (község, tartomány stb.) más nemzetiségeinek érdekeitől vagy az uralkodó osztályérdeket tükröző társadalmi viszonyoktól, és még kevésbé helyezhetők szembe velük. A kollektív nemzeti érdekek kifejezése, amikor a nemzetiségekről van szó, véleményem szerint szintén változásokat fog követelni politikai rendszerünk fejlesztése során. Ezek a változások meglátásom szerint nem igényelnek alkotmányjogi változtatásokat, tehát nem igénylik az alkotmány és az alkotmányerejű tartományi törvény rendelkezéseinek módosítását, annál inkább napirendre kerülnek a választási törvény egyes rendelkezései, a választóegységek létrehozásának kritériumai, különösen a községi képviselőtestületek esetében, továbbá a jelölést megelőző eljárás és maga a jelölés módja. Ezenkívül a jövőben valószínűleg mindinkább előtérbe kerül a küldöttrendszer elve, és ezért fontos lesz, hogyan fogalmazza meg a megbízó testület nemcsak a

CSERNIK ATTILA

„Hullafoltok”

többségi, hanem a kisebbségi véleményt is, így többek között az egyes nemzeti vonatkozásokban is kialakult álláspontokat. Sok vonatkozást tételes törvények formájában a jövőben sem leszünk képesek szabályozni. Ezért fontos a Szocialista Szövetség és más társadalmi-politikai szervezetek működésének olyan irányú tökéletesítése, hogy hatatosabban kifejezésre juttassa a nemzeti kollektivitásból eredő törekvéseket is. Ez természetesen része a politikai rendszernek, de véleményem szerint nem bontaná meg, még kevésbé vonná kétségbe a meglévő kommunális rendszer hálózatát, a kommunán belüli öngazgatási struktúrát vagy az autonóm tartomány soknemzetiségű dolgozóinak osztályérdekeken alapuló egységes politikai rendszerét.

KÉRDÉS: A nemzeti kollektivitás kifejezésével kapcsolatban felmerül a nemzeti és osztályjelleg összefüggése. Véleménye szerint írása kelthet-e olyan benyomást, hogy elhanyagolja az osztályszempont kidomborítását?

VÁLASZ: A választ az olvasóra bízom. Én csak szándékomról beszélhetek. Természetesen, nem szándékoztam elhanyagolni az osztályszempontot, mert az osztály- és a nemzeti szempontot többszörösen összefüggő, egymásra ható valóságnak tekintem. Az osztályszempontot a nemzetiség jelenében és jövőjében elsősorban nem verbálisan igyekeztem kifejezni, hanem azzal, hogy az osztályérdekben gyökerező, de ugyanakkor a nemzeti fejlődést is lényegesen meghatározó mozzanatokat hozok előtérbe.

Így, a Kommunista Szövetség tagságában való részvétel — figyelembe véve a JKSZ osztálytartalmát, szerepét politikai rendszerünkben — szerintem meghatározóan fontos, nemcsak a társadalmi viszonyok általános alakulása, hanem a nemzetek közötti viszony alakulása, és még szűkebben, egy-egy nemzetiség egyenrangúságának további kiteljesedése szempontjából is. Természetesen, ez a kérdés nem új, ma is napirenden van a pártszervezetekben; jómagam nem részletezem ezt ebben az írásomban, mert a kérdés nyilvános tárgyalásától rendszerint eltekintünk. Mindenesetre, fontossága nem kétséges. Még ha e téren gyors változások nem is várhatók, ez állandó feladat, amely messze meghaladja a belső pártügyek témakörét, sőt bátran mondhatjuk, hogy egész társadalmunk kérdése, mert a társadalmi viszonyok egész szövevényét fejezi ki, és lényegesen visszahat rájuk.

Egy másik lényeges körülmény, ahol az osztályszempontot igyekeztem kidomborítani, egy-egy nemzeti közösség kvalifikációs szerkezetének, úgy is mondhatnám: szociális struktúrájának alakulása. Ezt megint csak nem elsősorban a politikai és nemzeti szabadságjogok szempontjából közelítettem meg, hanem úgy, hogy hangsúlyozom, milyen fontos minden öngazgatási közösség, de minden család számára is azoknak a lehetőségeknek kellő, optimális felhasználása, amelyeket meglévő iskoláztatási rendszerünk nyújt a magasabb kvalifikáció elérése és a nagyobb produktivitású termelő munkába való bekapcsolódás szempontjából. Ez azért fontos, mert a jövőben a jövedelem szerinti elosztás következetesebb megvalósulása, a már küszöbön álló technológiai-tudományos forradalom egy-két évtized után fogja csak ténylegesen kive-

títeni azokat a kvalifikációs és szociális struktúrában ma létrejövő elemeket, amelyek nemcsak egy-egy nemzeti közösség társadalmi lényét szabják meg, de általános társadalmi helyzetüket is lényegesen befolyásolják majd. A jövőben is eszközölhetünk majd jövedelemátömlesztést a szocialista öngazgatásban szükséges szolidaritás alapján, és a nemzeti egyenjogúság hathatósabb megvalósítása miatt, de ez mind csak korrektúra lehet. Az alapvető viszonyokat mégiscsak az egyén és a kisebb-nagyobb közösségek munkatermelékenységéből eredő jövedelem-szerzés szabja majd meg.

Ez legalább annyira osztályszempontú körülmény, mint maga az egyenjogú viszonyok tükröződése a nemzeti kollektivitások egymás közti viszonyában. Természetesen itt sem várhatunk látványos, gyors változásokat, de éppen ezért a körültekintő vizsgálódás, a felelőségek elhárítása és a megfelelő intézkedések foganatosítása állandó társadalmi támogatást igényel.

Az osztályszempontot igyekeztem hangsúlyozni a kultúra terén jelentkező problémák értékelésében is. Szerintem ugyanis a kultúra terén nemegyszer látványos eseményeknek vagyunk tanúi, esetleg részesei is, néha a viták nagy hullámokat vernek fel, de jelentőségüket mégsem kell túlbecsülni. Itteni kulturális életünk különben is még mindig kitapinthatóan „irodalomközpontú”. Ez nem véletlen jelenség, megvannak az okai, de érzésem szerint máris eltolódnak a súlypontok a társadalmi tudat szélesebb skálájú és teljesebb kifejeződése felé. Ezért, bár kétségtelen, hogy kultúránk bővelkedik incidentáris eseményekben, és ilyen értelemben igen izgalmas, viharos területe a közéletnek, igyekeztem megindokolni ennek a területnek viszonylagos jelentőségét társadalmi fejlődésünk és politikai viszonyaink alakulása szempontjából. Amennyiben alapot adtam volna annak a következtetésnek, hogy helyesnek tartom a kultúra és az irodalom kérdéseinek háttérbe szorítását, legalábbis addig, amíg más, a társadalmi fejlődés szempontjából lényegesebb kérdések kedvező elintézését nyernek, ez természetesen téves megállapítás lenne, mert leegyszerűsített osztályszempont túlhangsúlyozását jelentené. A hosszú lejáratú feladatok természetesen nem zárják ki a kulturális vagy irodalmi kérdések intézését. A magam részéről nem elsőbbségi sorrendeket szándékoztam felállítani, hanem igyekeztem megindokolni véleményemet, hogy az irodalmi vitáknak és problémáknak megvan a maguk reális helye, nem lebecsülendő, de sokszor nem is központi fontosságúak egy-egy nemzetiség helyzete és fejlődése szempontjából.

Elsősorban a magyarokról írtam cikkemben, mert a magyar olvasót tartottam szem előtt. Természetesen, Vajdaság osztály- és nemzetiségi viszonyainak sokrétűsége egy-egy, a magyar nemzetiséggel kapcsolatban érintett jelenséget vagy felfogást általánosabb érvényűként erősíthetne meg, vagy kidomborítaná csak egy nemzetiségre (ebben az esetben a magyarokra) érvényes jellegét.

KÉRDÉS: Írásában számos példára utal, sokféle véleményt, felfogást tár fel a nemzetiségi problémakörből. Milyen funkciót tulajdonít ezeknek a példáknak?

VÁLASZ: Az említett nézetek, felfogások és adottságok elsősorban valóban példák. Példázt arra, hogy a nemzetek közötti viszonyban gyakran nemcsak egyszerűen két vagy több nemzeti csoport vagy közösség viszonya forog fenn, hanem számbeli többségben és számbeli kisebbségben lévő csoportokról és érdekeik összehangolásáról van szó. Ugyanazt az intézményt vagy jelenséget az adott helyzetben jelentkező különbségek miatt különbözőképpen ítélik meg egy-egy nemzetiségi csoport tagjai, és ezért az egységes vélemény kialakítása meglehetősen bonyolult folyamat, és nem lehet csak egy nemzeti csoport megérzése alapján eldönteni. Ezzel kapcsolatban emlitem meg az ún. területi, illetve a homogén iskolák kérdését, a közművelődési egyesületek belső szervezeti felépítését és egymás közti kapcsolatát, a közművelődési egyesületek vertikalizmusát valamint a meglévő kommunális rendszer hálózatának szerepét egyes különleges nemzetiségi érdekek kifejezésében és megvalósításában.

Nem szándékoztam a példák kapcsán helyzetfelmérést, értékelést végezni. Mindenesetre az a körülmény, hogy az egyes véleményeket, jelenségeket nem körvonalaztam határozott módon, mert nem szándékoztam részletezni horderejüket, fajsúlyukat, vagy környezethez, társadalmi réteghez és öngazgatási szinthez kötni őket, bizonyos hiányérzetet keltethet az olvasóban, különösen az olyan olvasóban, aki ezt nem illusztrációnak fogadja el, hanem helyzetfelmérést akar belőle kiolvasni. Egyenesen a politikai spekuláció területére tartozik pl. az a találgatás, hogy ezeknek a nézeteknek és helyzeteknek említése a tartományi pártvezetőség végrehajtó szerveinek elmarasztalását jelentheti.

KÉRDÉS: Véleménye szerint kedvező-e a nemzetek és nemzetiségek közötti viszony alakulása? Miért tartotta fontosnak, hogy éppen most emeljen szót a „hívatlan atyáskodás”, az ún. paternalizmus ellen?

VÁLASZ: Egy bizonyos: változnak a nemzetek és nemzetiségek közötti viszonyok és kapcsolatok, szerintem olyan értelemben, hogy mind több és több szocialista jelleget tartalmaznak. E változások nemcsak a komplett nemzetek közötti viszonyokra, hanem a nemzetiségi viszonyokra is rányomják bélyegüket, például a társult munka olyan önálló szervezeteire is, amelyek specifikus nemzeti sajátossággal bírnak. E változásokat felmérni, tudományos pontossággal kimutatni eléggé nehéz feladat — bár nem lehetetlen —; ilyenfajta felmérést tudomásom szerint még nem végzett senki. Éppen ezért van, aki érzékeli, van, aki szubjektíve ítéli meg, és ismét van, aki észre sem veszi a minőségi változást.

A nemzetek és nemzetiségek közötti viszonyokban előállt változásokat szerintem két alapvető tényező váltotta ki. Az egyik az öngazgatásnak mint tartós társadalmi viszonyoknak a megerősödése társadalmunkban és az ennek megfelelő nem etatista társadalmi viszonyok erősödése. Egész politikai rendszerünk ilyen értelemben fejlődik. Politikai életünkben, a nemzetiségi szférákban is, egyre kevésbé az államigazgatás dominál, mindinkább a közvetlen demokrácia, a közvetlen emberi viszonyok jutnak előtérbe. A szocialista öngazgatás szempontjából nézve a másik

fontos tényező a nemzetiségek szociális struktúrájának kedvező alakulása.

A politikai viszonyokban létrejövő változások eredményeképpen mindinkább megvalósul az a meghirdetett elvünk is, mely szerint a nemzetiségek nálunk az egyenjogúság politikájának nem passzív tárgyai, hanem saját helyzetük alakításának alanyai. Ezáltal is kiteljesedik az öngazgatás mint általános és szövevényes társadalmi viszony, s ez is elősegíti, hogy a nemzetek és nemzetiségek közötti kapcsolatok mindinkább szocialista jellegűvé váljanak. Más szóval: kevésbé formális, tehát tisztább politikai viszonyok jönnek létre.

Ilyen nézőpontból tekintek a nemzetiségi problémákkal kapcsolatban az „atyáskodás”, az ún. paternalizmus kérdésére is. Az a viszonyulás, amely valamikor, mondjuk, tíz évvel ezelőtt egyedül lehetséges és vitathatatlanul helyes volt, ma, a beállt eredményes fejlődés következtében már nem mindig egyedül lehetséges és már nem vitathatatlanul helyes. Nem egyszerű megállapítani, mi a helyes és mi nem, hiszen egy-egy dolgot más-más helyzetből szemlélve különféleképpen is értékelhetünk. Éppen ezért fontos a bizalom és a valóságos érdekeket tükröző vélemények kölcsönös méltánylása alapján tartalmában is öngazgatási megoldáshoz jutnunk, elkerülendő a formális szótöbbségen alapuló majoritációt.

Írásomban ilyen megfontolásból hangsúlyozom: egy-egy kisebbségi közösségnek meg kell szoknia, hogy számára nem elég a felismerés és a szilárd meggyőződés, hogy birtokolja a dolgok igazi nyitját; igazáról másokat is meg kell győznie. Néha el kell tűrnie a kezdeti értetlenség-gel járó kellemetlenségeket is, sőt adott esetben meg kell békélnie a gondolattal, hogy az ő igazsága nem igazság mindenki számára, vagyis nem általános érvényű igazság.

KÉRDÉS: A nemzetiségek egyenjogúságának problémáit taglalva szándékában állt-e a jelenlegi politikai légkör minősítése?

VÁLASZ: Nem szándékoztam minősíteni a pillanatnyilag uralkodó politikai légkört sem Vajdaságban, sem azon kívül. Ha azonban már erről beszélünk, elmondhatom: osztom azok véleményét, akik szerint a politikai légkör ma kedvezőbb, mint tegnap volt — és remélem, hogy holnap még kedvezőbb lesz, mint amilyen ma. A megfelelő légkör fontosságára azért hívtam fel a figyelmet, mert a törvényes rendelkezések és más öngazgatási döntések megvalósítása nemcsak e rendelkezések és döntések számától függ, hanem attól is, sőt elsősorban attól, mennyire támogatja a döntéshozatalt egy-egy adott környezet. A nemzeti egyenjogúságot igenlő politikánk ezen a ponton is közügy. S a felelőségek is sokrétűek; ha úgy tetszik, „sokszintűek”, „soknemzetiségűek”. A sikertelenségek és eredmények az egész adott környezetet marasztalják el vagy dicsérik.